

UDK 621.039(485)
Biblid 0543-3657, 73 (2022)
Год. LXXIII, бр. 1186, стр. 55–76
Оригинални научни рад
Примљен: 20. 9. 2022.
Прихваћен: 15. 11. 2022.
doi: https://doi.org/10.18485/iipe_mp.2022.73.1186.3
CC BY-SA 4.0

Богдан СТОЈАНОВИЋ¹

Нуклеарни програм у глобалном позиционирању Шведске: НАТО, неутралност и антинуклеарно држање

САЖЕТАК

У раду се истражују ефекти програма нуклеарног наоружања Шведске у њеном глобалном позиционирању кроз историју. Аутор анализира узроке и домете покренутог нуклеарног програма посматрајући перспективу континуитета шведске неутралности и војног несврставања, све до најновије одлуке те државе да приступи НАТО-у. Гашењем нуклеарног програма Шведска је трасирала пут главног промотера глобалног разоружања и иницијатора за елиминацију свих нуклеарних арсенала. Главна хипотеза која се доказује гласи: Шведска би уласком у НАТО не само напустила вишевековну традицију неутралности већ би изгубила имиџ глобалног антинуклеарног промотера. Рад се темељи на реалистичким премисама о безбедносној претњи када се анализира перцепција некадашње совјетске, а данашње руске претње. Нормативни приступ је коришћен да објасни напуштање нуклеарног програма, уз констатацију да је безбедносна калкулација надвладала снагу антинуклеарних норми у политичкој пракси Шведске. Однос у троуглу НАТО – неутралност – антинуклеарно држање временом ће се све више компликовати, а након формалног

¹ Научни сарадник, Институт за међународну политику и привреду, Београд, Србија.
E-mail: bogdan.stojanovic@diplomacy.bg.ac.rs.

Рад је настао у оквиру научноистраживачког пројекта „Србија и изазови у међународним односима 2022. године“ (бр. 179029), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, а реализује Институт за међународну политику и привреду током 2022. године.

чланства у НАТО Шведска се може суочити са питањем размештања нуклеарног оружја на својој територији. Парадокс је у чињеници да је Шведска напустила нуклеарни програм на корак од производње сопственог атомског оружја, да би деценијама касније, као део одбрамбене стратегије, прихватила „туђе“.

Кључне речи: Шведска, нуклеарни програм, нуклеарно оружје, НАТО, неутралност, антинуклеарно држање, Русија

Уводна разматрања

После Наполеонових ратова Шведска је постала држава симбол неутралног статуса у међународним односима. Ситуација на терену се мења од 2009. године, када Шведска потписује уговоре о заједничкој одбрани са Европском унијом (ЕУ), потом партиципира у вежбама НАТО-а (*North Atlantic Treaty Organization*), учествује у војним мисијама одржања мира у Босни и Херцеговини и на Косову, шаље трупе у Авганистан, а 2011. године чак учествује у ваздушним нападима на Либију.² Последњи случај је показао да је Шведска чак била више заинтересована да учествује у НАТО акцијама у Либији него што је то била Немачка, као пуноправна чланица. Након отпочињања „специјалне војне операције“ Русије у Украјини Шведска је у мају 2022. године донела политичку одлуку да приступи НАТО-у.³ Актом приступања најмоћнијем војно-политичком савезу Шведска би у коначности формално напустила вишедеценијску политику неутралности.

Питање које се намеће, познајући шведска улагања у војне технологије и респектабилне војне снаге, јесте да ли би Шведска могла постати домаћин америчког нуклеарног оружја на својој територији. Познато је да је она била пионир у нуклеарном истраживању и једна од првих држава са самосталним пројектом развијања нуклеарног оружја, од чега је одустала и постала промотер нуклеарног разоружања. У случају реализације одлуке о приступању НАТО-у, Шведска би се нашла растрзана између вишедеценијског заговарања антинуклеарног разоружања и нуклеарне политике НАТО-а као окоснице деловања одбрамбеног савеза. Да ли ће НАТО инсталирати нуклеарно наоружање на територији Шведске? Да ли ће Шведска наставити или напустити заговарање антинуклеарног разоружања с обзиром на то да би његовим распоређивањем на сопственој територији изгубила легитимност? Да ли је теоријски могуће да Шведска добије изузеће у

² “What price neutrality?”, *The Economist*, 21 June 2014, доступно на адреси: <https://www.economist.com/europe/2014/06/21/what-price-neutrality>, 7. 9. 2022.

³ “Sweden’s road to NATO”, Government Offices of Sweden, доступно на адреси: <https://www.government.se/government-policy/sweden-and-nato/swedens-road-to-nato/>, 2. 10. 2022.

НАТО-у од нуклеарних доктрина тог савеза? На ова питања потребно је дати одговор кроз пуну анализу развоја шведског програма нуклеарног наоружања, каснијег напуштања тог програма, снажног заговарања антинуклеарних норми и, коначно, одлуке Шведске да постане чланица НАТО-а.

Почетак нуклеарних активности и страх од совјетске инвазије

Шведска је била једна од првих држава са самостално покренутим програмом развоја нуклеарног наоружања, и то недуго након првих нуклеарних експлозија 1945. године. Кључна институција у којој су се обављала војна истраживања била је Шведска национална истраживачка установа за одбрану (*Swedish National Defence Research Establishment* – FOA). FOA је спроводила истраживања од 1945. па све до 1968. године, када је Шведска потписала Споразум о неширењу нуклеарног наоружања (*Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons* – NPT), што је означило крај нуклеарног програма. У исто време када је FOA отпочела са радом на војној примени нуклеарне технологије, формиран је Атомски комитет (*Atomkommittén* – АС), као саветодавно тело сачињено од експерата из области нуклеарних наука. Иницијатива за успостављање Атомског комитета дошла је из војске, што је показало да је нуклеарно оружје имало значајну улогу у војним плановима Шведске. На иницијативу Атомског комитета шведска влада је 1947. године формирала атомску енергетску компанију *AB Atomenergi* са идејом да развије методе примењене употребе нуклеарне енергије у индустријској сфери.⁴ У овој енергетској компанији држава је имала контролни пакет од 57%, док су приватне фирме из индустријског сектора контролисале 43% удела. Сарадња у истраживањима у војне и цивилне сврхе између FOA и *AB Atomenergi* иницирана је 1949. године потписивањем споразума.

У теорији, сарадња између две институције била је замишљена тако да се *AB Atomenergi* бави цивилним нуклеарним развојем, док је FOA требало да обезбеди експертизу за производњу нуклеарне бомбе.⁵ Од самог почетка постојала је видна превласт војне над цивилном компонентом нуклеарног програма. FOA је усмеравала и контролисала целокупни рад *AB Atomenergi*.⁶ Према проценама америчке амбасаде у Стокхолму, која је пратила напредак шведског нуклеарног програма, Шведска је била веома близу могућности да произведе нуклеарну

⁴ Thomas Jonter, *Sweden and the Bomb: The Swedish Plans to Acquire Nuclear Weapons: 1945-1972*, SKI Report 01:33, September 2001, 24.

⁵ *Ibid.*

⁶ *Ibid.*, 19.

бојеву главу.⁷ Оправданије је било поставити питање „када“, него „да ли“ ће Шведска самостално развити нуклеарно оружје.

Главни разлог покретања војне компоненте нуклеарног програма било је у перципираној безбедносној претњи шведске политичке и војне елите од Совјетског Савеза (даље: СССР).⁸ Страх од совјетске инвазије, према ставу политичког и војног врха Шведске, могао је бити предупређен стварањем аутономних нуклеарних капацитета. У прилог нуклеарног програма ишла је и репутација Шведске као технолошки напредне земље, коју нису заобилазили најсофистициранији светски технолошки проналасци. САД су увеле планету у нуклеарну еру, а Шведска је била спремна да испрати тренд достизањем нуклеарне моћи међу првим земљама света. Да бисмо разумели снажан заокрет од латентне нуклеарне силе до заговорника света без нуклеарног оружја, потребно је анализирати читав процес нуклеаризације у тој земљи уз реперкусије на међународном плану. За шведски нуклеарни програм од суштинског значаја било је пет истраживачких захвата који су спровођени 1948, 1953, 1955, 1957. и 1965. године. Трансформација од наоружавања до антинуклеарног проагатора није се одиграла преко ноћи, без обзира на чињеницу да је од почетка програма постојало антинуклеарно политичко крило. Временом је оно ојачало, ношено снажном подршком јавног мњења.

Када анализирамо факторе који су утицали на шведску одлуку да започне програм нуклеарног наоружања, видећемо да су утицај имали спољни фактори попут совјетске претње, али и унутрашњи фактори – жеља за модернизацијом и снажењем војске после Другог светског рата. Након што се рат завршио Шведска је уложила значајна средства у истраживања за производњу и модернизацију авиона, ракета и нуклеарног оружја.⁹ Имала је велике резерве руде урана, основне сировине за производњу физионог материјала. Шведске резерве урана, иако слабијег квалитета, биле су међу највећим на западној хемисфери. Стога је одлучено да се програм базира на тешководним нуклеарним реакторима, који ће обезбедити енергетску стабилност земље производњом енергије, док се истовремено производи плутонијум, који је немогуће произвести у лаководним реакторима. Заоставштина шведског нуклеарног програма постоји и данас, јер се у

⁷ “Development of Nuclear Capabilities by Fourth Countries”, U.S. Embassy in Sweden, Untitled Reactions to National Intelligence Estimate, No. 100-2-58, 2. 9. 1958.

⁸ Више о узроцима нуклеарне пролиферације у: Богдан Стојановић, *Теорија денуклеаризације: зашто државе прекидају програме нуклеарног наоружања?*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2021, 90–93.

⁹ Paul Cole, “Atomic Bombast: Nuclear Weapon Decisionmaking in Sweden, 1945-1972”, *Occasional Paper*, no. 26, Henry L. Stimson Center, Washington, DC, 1996, 9.

овој држави укупно 40% електричне енергије произведе у нуклеарним електранама.¹⁰

Одлука да се технологија базира на тешководним реакторима у највећој мери је донета како би се омогућила база за војну употребу нуклеарне енергије.¹¹ Већ до 1948. био је креиран метод екстракције уранијума, а 1950. године *AV Atomenergi* је одлучио да се постројење за екстракцију уранијума изгради у Квартторпу, са годишњом производњом од пет тона.¹² Постројење је завршено 1953, а већ наредне године почео је са радом први нуклеарни реактор R1.¹³ Концепт шведске нуклеарне бомбе био је детаљно разрађен у студији из 1953. године.¹⁴ За фисиони материјал био је предвиђен плутонијум, који би се производио технологијом тешководних реактора.¹⁵ Шведска би тешку воду увозила из Норвешке, уз разматрање будуће сопствене производње због немогућности да се увозом обезбеди довољна количина.¹⁶

Наведене намере и озбиљни кораци на путу стварања нуклеарног оружја узроковани су страхом од совјетске инвазије. Историја се понавља јер Русија, као главна држава наследница Совјетског Савеза, данас представља главни разлог шведске одлуке да формално приступи НАТО-у. Како се наводи у владином документу под називом „Угрожавање безбедносног окружења – импликације по Шведску“, руске акције су узроковале поремећаје и погоршавање безбедносног окружења Шведске, гомилање војске на западним границама Русије и у региону Арктика, што Шведску тера на јачање безбедносне сарадње са другим државама и заузимање позиције приступања НАТО-у.¹⁷

Током педесетих година замах развоју нуклеарног оружја дао је поремећај безбедносног окружења, тада од стране Совјетског Савеза. Шведска тада није видела безбедносни излаз у приступању НАТО-у, који је основан 1949. године, већ у развоју самосталног средства

¹⁰ “Nuclear power in Sweden”, World Nuclear Association, доступно на адреси: <https://www.world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-o-s/sweden.aspx>, 29. 9. 2022.

¹¹ Mitchell B. Reiss, *Without the Bomb: The Politics of Nuclear Nonproliferation*, Columbia University Press, New York, 1988, 43.

¹² “Swedish Nuclear Weapons”, *Global Security*, доступно на адреси: <https://www.globalsecurity.org/wmd/world/sweden/nuclear-weapons.htm>, 26. 9. 2022.

¹³ *Ibid.*

¹⁴ T. Jonter, 47.

¹⁵ *Ibid.*

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ “Deterioration of the security environment”, Government Offices of Sweden, Ministry for Foreign Affairs, August 2022, доступно на адреси: <https://www.government.se/49d7dd/contentassets/05ffb51ba6404a459d7ee45c98e87a83/deterioration-of-the-security-environment--implications-for-sweden-ds-20228>, 27. 9. 2022, 20.

одвраћања. Војска је заговарала производњу тактичког нуклеарног оружја, које би одвратило евентуалну совјетску инвазију. Војно схватање Шведске није укључивало стратешко нуклеарно оружје, већ су будући нуклеарни арсенали виђени као део наоружања које ће бити коришћено у ограниченом сукобу, не искључиво у рату до потпуног уништења. Као главног непријатеља перципирала је Совјетски Савез, коме не може да парира у стратешким офанзивним капацитетима, већ је било потребно да „води тактичку битку све док у помоћ не притекну стратешке снаге САД”.¹⁸ Веровало се да ће Совјети кренути на Шведску у контексту усмерене инвазије на Европу, а не само према шведској територији. Стога би тактичко нуклеарно оружје спречило совјетску инвазију са копна или мора. Као најснажнија држава Скандинавије, Шведска је своју улогу видела у одбрани тог дела Европе од совјетске најезде. У само неколико деценија очигледан је пад самопоуздања и вере у сопствене капацитете, па стратегија јачања безбедносних капацитета данас укључује приступање НАТО-у, а не неко обнављање нуклеарних амбиција. Са постојећом инфраструктуром, финансијским и научно-стручним потенцијалима Шведска би могла у релативно кратком року да обнови нуклеарне амбиције, али евидентно је да то данас није опција. Компликовање односа са НАТО-ом намеће вишедеценијско заговарање Шведске за нуклеарно разоружање, уз најновије аспирације да приступи војном савезу који располаже управо таквим оружјем.

Јавна дебата о нуклеаризацији Шведске

Јавна дебата о нуклеаризацији Шведске почиње тек педесетих година, јер је пре тога нуклеарни програм био у строгој тајности и за њега су знали само малобројни политичари и војни заповедници. Промена се десила 1954. године, када је Нилс Сведлунд (*Nils Svedlund*), врховни војни заповедник шведских оружаних снага, у свом званичном извештају јавно саопштио да би Шведска требало да развије нуклеарно наоружање. Сведлунд је био један од најгласнијих заговорника шведске нуклеарне бомбе и чинио је све да убеди владу како је атомско оружје неопходно ради осигурања политике војног несврставања.

Шведски премијер је истакао потребу да држава буде спремна за одбрану, што вероватно укључује и коришћење нуклеарног оружја у том циљу.¹⁹ У то време све четири главне политичке партије у Шведској подржавале су финансирање нуклеарног програма. Најјача, Социјалдемократска странка, већински је подржавала програм развоја

¹⁸ P. Cole, 14.

¹⁹ M. B. Reiss, 50.

нуклеарне бомбе.²⁰ Позиција војске о аквизицији нуклеарног оружја била је дата крајем 1957. године, када је нова политика *Supreme Commander-57 (OB-57)* објављена. Од тог момента најкасније за 10 година шведска војска је могла да постане нуклеарна сила. Водећи војни лидери истицали су да шведска одбрана без сопствених нуклеарних капацитета није кредибилна. Поменути документ *OB-57* експлицитно је заговарао производњу нуклеарне бомбе: „Постоје снажни разлози да верујемо како би немање нуклеарног оружја од стране шведске армије више увећало него умањило вероватноћу за напад агресора таквим оружјем”.²¹

Готово све релевантне институције у држави, као и већина шведске популације, до 1957. године подржавале су опцију нуклеарног наоружавања.²² Од тог момента, па све до коначног гашења програма нуклеарног наоружања, шведска влада је држала нуклеарну опцију отвореном, али без максималне посвећености за брзу производњу нуклеарне бомбе, за шта је дефинитивно постојао потенцијал. Владајућа Социјалдемократска партија је таквом одлуком и помало стидљивим пронуклеарним курсом решила да спречи цепање унутарстраначког руководства, где је већина подржавала нуклеарно наоружавање, али је ипак један мањи део био против.²³ Лево крило социјалдемократа, које се снажно противило нуклеарном наоружању, временом је јачало, а с тим и антинуклеарни став у јавном мњењу. У складу са захтевима политичког маркетинга шведска влада, којом је управљала Социјалдемократска партија, почела је да заговара антинуклеарну политику, константно тестирајући ставове свог народа.²⁴

Временом је јачала антинуклеарна струја, па је већ 1967. године чак 69% Швеђана било против производње нуклеарног оружја, што је шведска влада искористила да развије политику „несврставања у миру” и „неутралности у рату” коришћењем искључиво ненуклеарних војних средстава.²⁵ Следеће године Шведска је потписала *NPT*, а 1970. године га је и ратификовала снажно се залагавши за денуклеаризацију на глобалном нивоу. Тако је од нуклеарног пролифератора постала један од главних носилаца антинуклеарних норми у међународним односима. Кључно је питање зашто је Шведска одустала од реалне могућности да

²⁰ Eric Arnett, "Norms and Nuclear Proliferation: Sweden's Lessons for Assessing Iran", *The Nonproliferation Review*, Winter 1998, 35.

²¹ Цитирано у: М. Reiss, 51.

²² Т. V. Paul, *Power Versus Prudence: Why Nations Forgo Nuclear Weapons*, McGill-Queen's University Press, Montreal, Canada, 2000, 88.

²³ *Ibid.*

²⁴ *Ibid.*

²⁵ Тај проценат изгледао је сасвим другачије 1959. године, када је 57% јавног мњења подржавало производњу нуклеарне бомбе. Видети: Р. Cole, 23.

развије сопствено нуклеарно наоружање. Антинуклеарно расположење у шведском јавном мњењу, уз огромна улагања у конвенционално наоружање, дају мултифакторски одговор на постављено питање. Од момента напуштања нуклеарног програма па све до 2009. године, а коначно до рата у Украјини и одлуке да приступи НАТО-у, Шведска је водила политику несврставања, уз наглашено неповерење према америчким савезницима.

Гашење војног нуклеарног програма и стварање антинуклеарног имиџа

Када је Шведска 1958. године, после детаљних извештаја експертских институција, постала зрела да направи самостално нуклеарно оружје, FOA је, као руководеће тело нуклеарног програма, предложила парламенту на усвајање две варијанте даљег нуклеарног развоја. Прва опција је био програм *L (Loading Programme)* за случај да парламент одобри производњу нуклеарне бомбе, а друга програм *S (Protection Programme)* уколико парламент каже „не“ производњи.²⁶

Унутар владајуће политичке структуре, осим премијера Таге Ерландера (*Tage Erlander*), министар одбране Торстен Нилсон (*Torsten Nilson*) и читав војни врх наглашавали су значај модерног наоружања, укључујући и нуклеарно. С друге стране, министар спољних послова Естен Унден (*Åsten Unden*) и министар финансија Гунар Штренг (*Gunnar Ström*) са читавом женском лигом унутар Социјалдемократа били су против производње атомске бомбе.

Премијер Таге Ерландер, иако је био пронуклеарно оријентисан, није заузео јасан став већ је направио компромис због подељености унутар партије и јавног мњења. Ерландер, који је на почетку био за брзи развој нуклеарног оружја, због мира унутар партије одлучио се да направи компромис и подржи програм *S* који укључује истраживања о заштити од нуклеарних технологија и пасивни приступ опцији производње нуклеарне бомбе.²⁷ Скандинавске нације, посебно Шведска, имају најразвијеније програме цивилне одбране у читавом свету. У свакој од ових држава постоје бројна склоништа у новим зградама и законски је обавезна регистрација за задужења за цивилну одбрану. Цивилна одбрана у Шведској и Норвешкој укључује велика и дубока стенама опасана склоништа и програм одбране од нуклеарних падавина и радијације. Документи FOA са којих је скинута ознака тајности показују да је рађено и на програму *L*, а да је формално прихватање само програма *S* било у циљу избегавања јавне критике и смиривања

²⁶ T. Jonter, 7.

²⁷ Tage Erlander, 1955-1960, Tidens Förlag, Stockholm, 1976, 75-101.

унутарпартијских сукоба. Према студији Стивена Мејера (*Stephen M. Meyer*) *The Dynamics of Nuclear Proliferation* Шведска је 1957. године развила латентни капацитет да у кратком року произведе нуклеарну бомбу.²⁸ Декласификовани извештај Шведског инспектората за нуклеарну енергију (*Statens Karnkraftinspektion – SKI*) доказује да је заправо тај капацитет досегнут две године раније, већ 1955.²⁹ Шведски инспекторат за нуклеарну енергију био је надлежан за контролу и осигурање да Шведска поштује непролиферациони режим, који је ратификовала 1970. године. Она је 1998. потписала Додатни протокол о контролорима Међународне агенције за атомску енергију. Одлучила је и да иде корак даље, иако Додатни протокол то не предвиђа, а то је да иде уназад и да анализира комплетно све нуклеарне активности од 1945. године, па је SKI направио детаљан извештај о истраживању и раду на производњи нуклеарног наоружања. Посебан нагласак је на шведско-америчкој сарадњи у области нуклеарне енергије у периоду 1945–1995. године.

Парламент је 1958. усвојио одлуку (програм S) којом се фактички одлаже производња нуклеарне бомбе, иако је држава за то била у потпуности способна са аспекта научних, технолошких, финансијских и људских капацитета.

Рад на шведској нуклеарној бомби је настављен, иако формално програм L није био усвојен. FOA је 1961. направила дизајн шведске нуклеарне бомбе на бази плутонијума.³⁰ Детаљна анализа трошкова нуклеарног наоружања садржана је у извештају врховног војног заповедника под називом *PM rörandekärnladdningsfrågan i ÖB-65* (енгл. *Memorandum concerning the nuclear device issue in ÖB-65*) 1965. године.³¹ Меморандум је садржао скупу калкулацију за производњу 100 комада нуклеарних бојевих глава, укључујући системе одашиљања, тестирање и трошкове развоја. Укупни трошкови процењени су на 1.950 милиона шведских круна.³² Трошкови су били мањи него што је то било процењено две године раније, када је калкулација износила 2.200 милиона шведских круна, што је еквивалент око 2,8 милијарде америчких долара из 2015. године.³³

Време између одлуке да се направе атомске бомбе и њихове коначне производње процењено је на 5,5 година, што је био релативно кратак

²⁸ Stephen Meyer, *The Dynamics of Nuclear Proliferation*, University of Chicago Press, Chicago, 1984, 41.

²⁹ T. Jonter, 7.

³⁰ "Swedish Nuclear Weapons".

³¹ Thomas Jonter, *The Key to Nuclear Restraint. The Swedish Plans to Acquire Nuclear Weapons During the Cold War*, Palgrave Macmillan, Stockholm, 2016, 241–242.

³² *Ibid.*, 242

³³ *Ibid.*

период за који је Шведска могла да располаже нуклеарним арсеналом.³⁴ Главни преносници нуклеарних бомби требало је да буду авиони *A 32 Lansen* и *A 35 Draken*, који би носили нуклеарне бојеве главе на ракетама кратког домета лансираних из ваздуха, а постојао је и пројекат производње тешког бомбардера *A 36*.³⁵ Подморнице су такође могле да носе нуклеарне бојеве главе у форми торпеда, а разматрала се могућност лансирања ракета са нуклеарним пуњењем са копна, на чему је радио *SAAB*.³⁶

Шведска војска је пратила трендове модернизације у том периоду и вероватно је била једна од технолошки најнапреднијих армија у Европи. Усвојени *protection program* није спречавао даљи наставак амбиција војне нуклеаризације. ФОА је наставила свој истраживачки рад у војне сврхе, који је неретко искакао из формално устројених оквира који нису укључивали рад на нуклеарном оружју. Моћ војске и ФОА била је толика да се често преливала ван дозвољених активности. Међутим, од шездесетих година јача отпор према нуклеарном оружју, како у јавном мњењу, тако и у политичком врху. Од 1965. године може се рећи да је цивилни нуклеарни програм успео да се отргне од „загрљаја војске” и наставио да постоји аутономно.³⁷ До тада је читав рад на цивилном програму био подређен захтевима војске, па се методологија и технолошка база бирала тако да одговара производњи нуклеарног оружја.

Шведска је стога одбила да купује нуклеарно гориво за цивилне реакторе од САД, јер је желела сопствену производњу фисионог материјала како би га могла употребити у војне сврхе. Међутим, буџет за 1966. годину није предвидео изградњу фабрике уранијума и постројења за сепарацију плутонијума, што је створило технолошки проблем за развој атомске бомбе.³⁸ У пракси то је значило да Шведска неће имати способност да направи најважнији елемент нуклеарне бомбе, а то је фисиони материјал. Од 1966. може се рећи да у Шведској *de facto* више није постојала жеља да се произведе нуклеарна бомба, иако програм формално још увек није био укинут.

Закон о одбрани који је 1968. године усвојио шведски парламент јасно је истакао да Шведска „нема интерес за производњу нуклеарног оружја”.³⁹ Војна нуклеаризација је у теорији још увек била могућа, али је исте године, недуго после усвајања акта о одбрани, Шведска

³⁴ *Ibid.*

³⁵ *Ibid.*, 75.

³⁶ *Ibid.*

³⁷ Т. Jonter, 66.

³⁸ *Ibid.*

³⁹ *Ibid.*, 67.

приступила Споразуму о неширењу нуклеарног оружја, поставши један од најгласнијих заговорника нуклеарног разоружања. Исте године је и расформиран АВ *Atomenergi*, као једна од најзначајнијих карика нуклеарног програма. Ратификацијом NPT-а, 9. јануара 1970. године, Шведска је дефинитивно „сахранила” своје амбиције за изградњу нуклеарног арсенала.⁴⁰

Огроман људски потенцијал FOA који је радио на програму нуклеарног оружја усмерен је на друга поља истраживања, попут заштите од радијације и анализе ефеката нуклеарних детонација. Од милитаристичких ставова, FOA је постала место где се истражују еколошки аспекти нуклеарног оружја, његови девастирајући ефекти, као и превентивно деловање и методологија заштите.⁴¹ Може се рећи да је у моменту потписивања NPT-а јавно мњење у потпуности било антинуклеарно оријентисано, као и владајућа политичка структура, која је искрено подржала гашење програма нуклеарног наоружања.

Безбедносна претња из Совјетског Савеза није нестала у моменту када се Шведска одлучила на корак прекидања нуклеарног програма. Друга оријентација политичко-војног врха на конвенционалне методе одбране гарантовала је способност Шведске да се снажно брани од конвенционалног напада. Нуклеарно оружје је у Шведској делегитимизирано као средство борбе против непријатеља, иако совјетска претња као главни разлог отпочињања нуклеарног програма није нестала. Војни врх који је лобирао за развој нуклеарне бомбе такође је табуизирао нуклеарно оружје и усмерио јачање војске искључиво у конвенционалним капацитетима. Врхунац парадокса било је да FOA, као симбол шведског војног нуклеарног програма, у јуну 1983. године у Женеву предлаже споразум о потпуној забрани нуклеарног оружја.⁴²

Током деведесетих година FOA је заједно са Шведским институтом за заштиту од радијације (*Swedish Radiation Protection Institute*) радила на дијагностиковању радиоактивности у ваздуху, успостављајући мониторинг центар у источној Русији.⁴³ Деловање FOA за само неколико деценија прошло је пут од највећег заговорника производње нуклеарне бомбе до институције која се залаже за потпуну денуклеаризацију у циљу обезбеђивања регионалне и глобалне еколошке безбедности. Шведска је прешла пут од „нуклеарне опције до не-нуклеарне промоције”, како у наслову свог аналитичког извештаја истиче Јан Правиц (*Jan Prawitz*).⁴⁴ Од момента убеђења у

⁴⁰ Jan Prawitz, *From Nuclear Option to Non-Nuclear Promotion: The Sweden Case*, Research Report No. 20, Swedish Institute of International Affairs, Stockholm, 1995, 19.

⁴¹ T. Jonter, 69.

⁴² *Ibid.*

⁴³ “Annual report 1995/6”, Swedish National Defence Research Institute, Stockholm, 1997.

⁴⁴ Видети: J. Prawitz.

антинуклеарну вредносну оријентацију Шведска је била доследна све до данашњих дана. Министар спољних послова Карл Билт у говору на нуклеарном самиту у Хагу рекао је: „У првом плану Шведске је изградња безбедности без нуклеарног оружја. Споразум о неширењу нуклеарног оружја је камен темељац у тим напорима. Позивамо на свеобухватну имплементацију акционог плана са конференције о ревизији из 2010. године, и то разоружање, непролиферацију и мирољубиву употребу нуклеарне енергије”.⁴⁵ Тако је од седамдесетих година 20. века антинуклеарно држање и заговарање било нешто што ће обележити шведску спољну политику све до данас. Истицање жеље да се приступи НАТО-у, који у својим стратегијама разматра употребу нуклеарног наоружања, коси се са вишедеценијским антинуклеарним напорима Шведске.

Од антинуклеарног заговарања до размишљања о НАТО

Од 1815. године и завршетка Наполеонових ратова Шведска се клонила оружаних сукоба и држала по страни. Она има усађен етос несврставања, што је намеће као носиоца мира и дипломатских активности. Политика несврставања стоји насупрот коришћењу насилних средстава, чије је поседовање неопходно само да би одвратило непријатеље. Етос неутралности у Шведској је јак толико колико, на пример, право на живот, слобода и трагање за срећом у америчком друштву. Историјски гледано вековима уназад, Шведска је увек плаћала тешку цену када би учествовала у сукобима, што јој је била лекција и подстицај за политику неутралности у последња два века.⁴⁶ Стварање нуклеарног арсенала стога је морало да се прилагоди политици неутралности, што је и покушано кроз заговарање средства одвраћања, уједно и гаранције успеха политике неутралности. Нуклеаризација као неодвојив део снажења војске није виђена у супротности са том политиком, већ као средство његовог осигурања. Примарна сврха нуклеарног оружја, као и потоњег јачања конвенционалних снага, јесте одвраћање непријатеља од напада на Шведску.⁴⁷

Швеђани нису имали проблем са генералним наоружавањем своје државе јер су то видели не само као јачање капацитета за спровођење политике неутралности већ и као одраз престижа. Пол Кол (*Paul Cole*)

⁴⁵ “Carl Bildt’s speech at the Nuclear Security Summit”, The Hague 25 March 2014, доступно на адреси: <https://www.government.se/49b729/contentassets/9bbda6b81b16402bbab82aa0c02c2e16/speeches-2010-2014--carl-bildt>, 25. 9. 2022.

⁴⁶ T. V. Paul, 7.

⁴⁷ Више о теорији и пракси одвраћања у: Богдан Стојановић, „Преиспитивање теорије и праксе нуклеарног одвраћања”, *Национални интерес*, Институт за политичке студије, Vol. 17, бр. 2/2013, 141–172.

је исправно запазио да нуклеарно оружје може бити компатибилно са националним етосом Шведске само уколико је перципирано као неопходни део националних одбрамбених капацитета.⁴⁸ Послератни занос модернизацијом војске и снажењем одбрамбених средстава учинио је да у Шведској процвета пронуклеарни сентимент. Он је додатно ојачао након почетних истраживања и схватања да је Шведска способна да направи атомску бомбу и буде међу првим државама света са таквим капацитетима. Временом се променила вредносна оријентација, па је Шведска од корака до статуса нуклеарне силе постала најснажнији опонент самом постојању тог оружја. Два су главна фактора за такав заокрет. Прво, мењање ставова унутар политичког и војног естаблишмента, али и шведског друштва уопште. Директан међусобни утицај политичко-војне елите и шведског јавног мњења произвео је антинулеарну оријентацију као општи консензус. Друго, појављивање непролиферационих норми и антинулеарних покрета на међународном плану, који је Шведска не само прихватила већ је постала један од њихових најснажнијих заговорника.

Социјалдемократска партија је од самих почетака нуклеарног програма била подељена између „прагматиста“, који су нуклеарно оружје видели као компатибилно и пожељно за осигуравање политике неутралности и „идеолога“ који су се визионарски противили производњи оружја армагедона. Може се закључити да је већ почетком шездесетих година победу однела „идеолошка“ струја у владајућој партији, али и јавном мњењу уопште. Убеђење да је нуклеарна бомба нешто по природи лоше, усмерено против човека и његовог окружења, однело је победу над прагматизмом. Вредности су надвладале утилитаризам. Еколошка безбедност имала је значајан удео у тој победи кроз деловање норми у којима су усађене људска безбедност и безбедност животне средине, али и кроз активности антинулеарних и еколошких група и покрета. Централна политичка фигура у Шведској тог времена био је премијер Таге Ерландер, који је у почетку био заговорник нуклеаризације, али је под притиском „идеолошког“ крила унутар партије прихватио отварање дебате у јавности. Тиме је створио простор за деловање нормативних аргумената који су преузели примат, па су многи политичари променили своје мишљење.

Остен Унден, министар спољних послова, био је вођа „идеолошког“ крила и вероватно најзаслужнији за коначну победу антинулеарног става унутар политичког естаблишмента. Од антинулеарних покрета који су деловали у Шведској вредно је поменути Акциони комитет против шведских атомских бомби (*Action Committee Against Swedish Atomic Bombs – AMSA*) и Федерацију жена социјалдемократа (*Federation*

⁴⁸ P. Cole, 8.

of Social Democratic Women).⁴⁹ До 1958. године антинуклеарне групе, синдикати и популарни појединци, интензивирали су протесте против производње шведске нуклеарне бомбе.⁵⁰ На међународном плану развијало се антинуклеарно нормативно окружење, од оснивања Међународне агенције за атомску енергију 1957, ирског предлога за креирањем непролиферационог споразума 1961, до коначног устројства непролиферационог режима 1968. године усвајањем Споразума о спречавању ширења нуклеарног оружја. До 1958. године више од 11.000 научника широм света потписало је петицију за забрану нуклеарних тестова, која је достављена генералном секретару УН.⁵¹ Процес табуизације нуклеарног оружја узео је маха, па неки аутори говоре о својеврсној стигматизацији нуклеарне бомбе у међународним односима.⁵² Европска унија (ЕУ), чији је Шведска део, такође означава ширење нуклеарног оружја као једну од пет највећих претњи безбедности.⁵³

Норме против нуклеарног оружја почеле су да се уобличавају средином педесетих година и да значајно утичу на ставове политичара. Организације цивилног друштва и еколошки покрети са антинуклеарном компонентом почели су да буду главни промотери аргумената депролиферације и денуклеаризације на глобалном нивоу, што је утицало на политике унутар националних држава, а посебно на Шведску која је антинуклеарно држање усадила у свој концепт неутралности.⁵⁴

Ефекти непролиферационих норми нису заобишли Шведску, већ су напротив наишли на плодно тле да се приме и даље развијају утичући на доносиоце одлука. Опоненти нуклеарном оружју у Шведској увезали су своје унутардржавно деловање са међународним активизмом, што је додатно појачало притисак на владу. Шведски експерт Сигвард Еклунд (*Sigvard Eklund*) председавао је првом међународном конференцијом о мирољубивој употреби атома у

⁴⁹ Lars Van Dassen, "Sweden and the Making of Nuclear Nonproliferation: From Indecision to Assertiveness", *SKI Report* 98:16, SKI, Stockholm, 1998, 14.

⁵⁰ *Ibid.*

⁵¹ M. B. Reiss, 49.

⁵² Nina Tannenwald, *The Nuclear Taboo. The United States and the Non Use of Nuclear Weapons since 1945*, Cambridge Studies in International Relations, Cambridge, 2007.

⁵³ Више о погледима ЕУ на пролиферацију у: Богдан Стојановић „Нуклеарна пролиферација и политике ЕУ према неширењу оружја за масовно уништење у контексту односа према Индији, Пакистану, Ирану и Северној Кореји”, *Међународна политика*, бр. 1179–1180, 2020, 23–47.

⁵⁴ О историји настанка друштвених покрета против нуклеарне пролиферације видети историјско дело: Lawrence Wittner, *Confronting the Bomb. A Short History of the World Nuclear Disarmament Movement*, Stanford University Press, Stanford, CA, 2009.

Женеви 1955. године, а касније 1961. постао је и директор Међународне агенције за атомску енергију.⁵⁵ Удео шведских активиста, касније и званичника, у стварању непролиферационог режима на глобалном плану био је изузетно велики. Министар спољних послова Остен Унден предложио је 1958. године уговор о забрани нуклеарних тестова, а 1961. Генералној скупштини УН предложио је креирање „ненуклеарног клуба“ држава ради вршења притиска на „нуклеарни клуб“ за забрану тестирања и спречавања рађања нових нуклеарних сила.⁵⁶

Шведски званичници имали су велики допринос у „брушењу“ финалне верзије Споразума о неширењу нуклеарног оружја.⁵⁷ Конвергенција националних активиста против нуклеарне бомбе у Шведској, са институционализацијом антинуклеарних норми на међународном плану, ојачала је свеукупни антинуклеарни сентимент у Шведској, после чега више није било могуће очекивати наставак рада на производњи бомбе.

Шведска је одустала од програма нуклеарног наоружања под дејством нормативних ефеката и утицајем пароксијалних интереса антинуклеарних елита. Колики значај су имале антинуклеарне норме на шведско одустајање од програма најбоље говори састав владе из 1967. године, када је Алва Мирдал (*Alva Myrdal*) именована на позицију министра за разоружање, а касније постала и добитница Нобелове награде за мир.⁵⁸ Почетна аргументација заговорника шведске нуклеарне бомбе била је рационална са аспекта реалистичког проматрања међународних односа. Тактичко нуклеарно оружје могло је да предупреди совјетску копнену инвазију са севера или морску са југа, тиме што би значајно увећало трошкове таквог евентуалног подухвата Совјетског Савеза. Последње упориште заговорника нуклеарне опције до гашења нуклеарног програма остало је у војним круговима. Чак и 1965. године, када се назирао крај програма нуклеарног наоружања, најзначајнији војни кругови тврдили су да би производња тактичког нуклеарног оружја ојачала безбедност државе.⁵⁹ Према неким схватањима, у то време нуклеарни програм је *de facto* био „мртав“. Џорџ Квестер (*George Quester*) је детаљном анализом закључио да је програм нуклеарног наоружања у Шведској био „мртав“ између 1960. и 1962. године, без обзира на његово формално постојање и после

⁵⁵ L. Van Dassen, 20.

⁵⁶ M. B. Reiss, 55.

⁵⁷ *Ibid.*, 67.

⁵⁸ “Alva Myrdal facts”, The Nobel Prize, 1982, доступно на адреси: <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/1982/myrdal/facts/>, 22. 9. 2022.

⁵⁹ M. B. Reiss, 69.

тог периода.⁶⁰ На крају се и војска приклонила политичким лидерима у намери да се програм угаси. Остаје питање да ли је читав војни врх гашење програма прихватио искрено, или само ради прилагођавања политичким одлучиоцима. Војска се задовољила снажењем конвенционалних капацитета, где је Шведска била, а и данас је, у самом врху када се мери степен модернизације војске. Подаци да је 1973. године имала највећу ваздухопловну моћ по глави становника на свету и четврту укупно према апсолутним цифрама, говоре о импозантној конвенционалној војној моћи Шведске.⁶¹ До потписивања НРТ-а сви релевантни фактори, укључујући и војне кругове, били су на антинуклеарној страни.

Безбедносна калкулација као фактор није имала значаја за одустајање од нуклеарног програма у Шведској. Шведска није могла да се ослони на амерички „нуклеарни кишобран“, који не само да није био формално гарантован већ су односи између САД и Шведске неретко били више ривалски него партнерски. У једном моменту однос је био толико затегнут да је из Стокхолма повучен амерички амбасадор.⁶² Шведска нити је рачунала на америчку нуклеарну заштиту, нити је имала разлога да верује да би се та заштита десила, посебно јер није била члан НАТО-а. Отпочињање нуклеарног програма узроковано је совјетском безбедносном претњом, која није nestала ни у моменту окончања програма. Да ли је руска претња данас већа од некадашње совјетске? Вероватно је одговор да није, али је с друге стране у другој деценији 21. века дошло да приснијег односа са НАТО-ом и САД. Учешће Шведске у војним мисијама на страни НАТО-а и снажније политичко везивање за САД вероватно су прави разлози напуштања политике несврставања. Руска војна операција у Украјини чини се да је само добар изговор и прави моментум за приступање НАТО-у, што би се свакако десило у будућности. Фактичка сарадња са НАТО-ом била је јача него икада раније, па је она само формализована кроз политичку одлуку о приступању. Руска операција дошла је као поручена за владину аргументацију неопходности напуштања политике неутралности и војног несврставања. Одједном сопствени капацитети нису довољни да одврате далеко слабијег противника (Русију) у односу на некадашњи Совјетски Савез који је контролисао читаву источну Европу, а неретко „вршљао“ неколико стотина километара од америчке обале (Куба). Евидентно се ради о политичкој одлуци, не толико утемељеној на објективној безбедносној реалности, посебно јер Шведска никада није била део некадашње совјетске државе,

⁶⁰ George Quester, *The Politics of Nuclear Proliferation*, Johns Hopkins University Press, Baltimore – London, 1973, 126.

⁶¹ *Ibid.*, 124.

⁶² P. Cole, 18–19.

за разлику од Украјине која је била неодвојиви, чак суштински део некадашње царске Русије, а потом и СССР-а.

Парадокс чланства у НАТО

Крајем шездесетих година Шведска је отпочела сарадњу на контроли извоза нуклеарних сировина и подржала готово све значајне антинуклеарне иницијативе.⁶³ Деценијске активности доказују да је Шведска дубоко уверена у исправност и моралност антинуклеарног активизма. Након њене формалне одлуке да се уз Финску „понуди” као нова чланица Северноатлантског савеза све се мења.

Однос Шведске и НАТО-а постаје ближи током деведесетих година 20. века, када Шведска приступа програму Партнерство за мир (*Partnership for Peace*), а 1997. године и политичком дијалогу унутар Евроатлантског партнерског савета (*Euro-Atlantic Partnership Council*).⁶⁴ Интероперабилност између шведских и НАТО војних снага усаглашава се током војних акција у Авганистану, Ираку и Либији, а Шведске оружане снаге (*Swedish Armed Forces*) постају способне за командовање на енглеском језику.⁶⁵ Од 2013. године Шведска спроводи редовне заједничке војне вежбе, а 2016. са НАТО-ом потписује уговор о могућности да буде домаћин за НАТО снаге на својој територији и развије заједнички војни одговор на кризу у региону.⁶⁶ Последња формална активност којом Шведска озваничава захтев за приступање НАТО-у десила се 5. јула 2022. године у Бриселу, када су државе чланице потписале протокол о приступању са Шведском и Финском.⁶⁷ Више није оправдано поставити питање „да ли”, већ „када” ће Шведска постати нова НАТО чланица. Тадашња шведска премијерка Магдалена Андерсон (*Magdalena Andersson*) рекла је да је „неутралност добро служила Шведску”.⁶⁸ На конференцији за штампу Андерсон је истовремено истакла резерве ка распоређивању нуклеарног оружја НАТО-а на територији Шведске.⁶⁹ Неспорно је да би Шведска задржала

⁶³ О антинуклеарним активностима Шведске на међународном плану видети: J. Prawitz, 28–34.

⁶⁴ “Sweden’s road to NATO”.

⁶⁵ *Ibid.*

⁶⁶ *Ibid.*

⁶⁷ “NATO members sign Accession Protocols for Sweden and Finland at North Atlantic Council meeting”, Government Offices of Sweden, Ministry for Foreign Affairs, 5th July 2022, доступно на адреси: <https://www.government.se/articles/2022/07/nato-members-sign-accession-protocols-for-sweden-and-finland-at-north-atlantic-council-meeting/>, 2. 10. 2022.

⁶⁸ “How will Sweden relate to NATO’s nuclear weapons policy?”, ICAN, 25 May 2022, доступно на адреси: https://www.icanw.org/sweden_and_nato, 4. 10. 2022.

⁶⁹ *Ibid.*

аутономију у смислу евентуалног одбијања распоређивања нуклеарног оружја на својој територији, али је истовремено чињеница да уласком у војни (нуклеарни) савез прихвата нуклеарно оружје као средство одвраћања непријатеља. Конклюдентна радња приступања НАТО-у укључује прихватање нуклеарног арсенала као саставног дела војне стратегије, што се аутоматски коси са досадашњим јавним заговарањем Шведске за потпуну елиминацију нуклеарног оружја. Стога Шведска веома тешко може наставити да буде конструктиван глас у светској јавности кроз познату Стокхолмску иницијативу за нуклеарно разоружање (*The Stockholm Initiative on Nuclear Disarmament*), покренуто 2019. године са 15 других држава.⁷⁰ Јавност у Шведској је била потпуно искључена у наглој политичкој одлуци за приступање НАТО-у. Поприлично јак етос неутралности и антинуклеарних осећаја уткан је у цивилно друштво Шведске, што би вероватно представљало препреку за такву политичку одлуку. Шведска ће дефинитивно изгубити на „мекој моћи“ једног од највећих пропагатора нуклеарног разоружања, јер ће морати да се приклони и адаптира на стратешки концепт који легитимизује постојање нуклеарног оружја унутар НАТО. Пропагирање умерености из барске столице једноставно не може бити кредибилно. Питање распоређивања нуклеарног оружја на сопственој територији у неком моменту може доћи на дневни ред. Елаборација суштинске безбедносне претње, за коју је једини одговор одвраћање америчким нуклеаркама инсталираним на шведској територији, може „смекшати“ одлуку о одбијању распоређивања. Владин документ под називом „Угрожавање безбедносног окружења – импликације по Шведску“ нуклеарно оружје види као кључну компоненту руског стратешког арсенала.⁷¹ Према руској нуклеарној стратегији, оно може бити употребљено и као одговор на конвенционални напад уколико је угрожена егзистенција државе, што даје могућности за врло екстензивна тумачења.⁷² Међутим, руско нуклеарно оружје у близини Шведске није нека велика новина у међународним односима, што аргументацију о руској претњи као главном разлогу приступању НАТО-у чини доста слабом.

У јуну 2022. године 30 шефова држава НАТО чланица усвојило је нови стратешки концепт, први од 2020. године.⁷³ Нови стратешки

⁷⁰ “Advancing nuclear disarmament under the NPT - The Stockholm Initiative and its stepping stones”, UN Institute for Disarmament Research, доступно на адреси: <https://unidir.org/events/advancing-nuclear-disarmament-under-npt-stockholm-initiative-and-its-stepping-stones-ahead>, 3. 10. 2022.

⁷¹ “Deterioration of the security environment”, 9.

⁷² *Ibid.*

⁷³ Видети: “NATO’s Strategic Concept”, NATO official website, доступно на адреси: <https://www.nato.int/strategic-concept/>, 10. 10. 2022.

концепт најопштије афирмише јединство савеза, али и врло конкретно враћа нуклеарно одвраћање на стратешки пиједестал нове реалности.⁷⁴ Крах међународног система контроле наоружања, све више најаву о потенцијалној употреби тактичког нуклеарног наоружања, слабљење читаве архитектуре непролиферације нуклеарног оружја, утицали су на шведску одлуку прикључивања НАТО-у. Нови стратешки концепт НАТО експлицитно помиње модернизацију нуклеарног арсенала Русије, као и кинеско јачање нуклеарног стратешког оружја, као главне претње, али за разлику од претходних стратешких концепата нигде не помиње значај разоружања у Европи.⁷⁵ Посредно можемо закључити да САД као лидер НАТО-а као прворазредни циљ не види разоружање, већ управо супротно, гомилање оружја које би служило као средство одвраћања Русије у Европи. Да ли ће се америчко стратешко или тактичко нуклеарно оружје наћи на територији Шведске остаје да се види, али ће несумњиво таква питања бити постављена с обзиром на географску близину Русији, маркираној главној претњи Западном савезу.

У владином документу се парадоксално каже да Шведска жели да „задржи независност, суверенитет и слободу одлучивања упркос политичком, војном или било каквом другом виду притиска“ и да је у том циљу до сада „несврставање у војне блокове Шведску историјски добро служило“.⁷⁶ Дакле, несврставање је добро служило, али ипак недовољно, јер га Шведска напушта и приступа НАТО-у. Оптимизам да ће Шведска кроз НАТО задржати суверенитет, независност и слободу политичког одлучивања без обзира на политичке и војне притиске делује поприлично наивно познајући чињеницу да су САД на неки начин „власници“ НАТО-а. Шведска ће као чланица НАТО-а имати мањи маневарски простор за самостално политичко и војно деловање него што је имала у периоду политике војног несврставања, због потребе координирања војнобезбедносног одлучивања са другим чланицама НАТО, пре свега са САД.

Закључак

Шведско напуштање нуклеарног програма дошло је као последица етичког противљења катаклизмичном наоружању унутар владајућих структура и снажном отпору јавног мњења. Веома озбиљан напредак у

⁷⁴ Ellen Swicord, “NATO’s New Strategic Concept: What it is and Why it Matters”, NTI, 20 July 2022, доступно на адреси: <https://www.nti.org/atomic-pulse/natos-new-strategic-concept-what-it-is-and-why-it-matters/>, 10. 10. 2022.

⁷⁵ *Ibid.*

⁷⁶ *Ibid.*, 19.

програму развоја нуклеарног оружја, диригован од војних елита, омогућио је Шведској да буде на корак од фактичке производње нуклеарне бомбе. Нуклеарни програм је губио замах и шездесетих година 20. века је потпуно угашен, док се истовремено Шведска наметала као један од најгласнијих заговорника нуклеарног разоружања и непролиферације. У складу са таквим држањем била је и вишевековна шведска политика војног несврставања и неутралности, која почиње да бледи у другој деценији 21. века. Нуклеарни програм је покренут као одговор на совјетску претњу у циљу одвраћања, али се након напуштања Шведска преоријентисала на јачање конвенционалних снага. У периоду хладног рата Шведска је са НАТО-ом имала променљиве односе, који су ишли од партнерског до ривалског, али без довођења у питање шведске неутралности. Шведска није веровала у амерички нуклеарни кишобран, а самосталан наступ у међународној арени цементирала је кроз антинуклеарне иницијативе и заговарање потпуне елиминације нуклеарног оружја. У другој деценији 20. века почиње приближавање са НАТО-ом кроз јачање интероперабилности, учешће у заједничким војним вежбама, чак и интервенцијама далеко од своје територије. Руски напад на Украјину послужио је као аргумент да се моментално, без консултовања јавног мњења, донесе одлука о формалном приступању НАТО-у. Шведска је напустила политику неутралности, а по свему судећи изгубиће и имиџ главног антинуклеарног промотера у међународним односима. Приступање НАТО-у значи и прихватање нуклеарног оружја као легитимног елемента у војно-политичким стратегијама. Питање размештања нуклеарног НАТО оружја на територији Шведске још увек није на дневном реду, али остаје да се прати јавна дебата о фактичком напуштању антинуклеарних иницијатива, као и ефекти „бацања у воду“ вишевековне традиције неутралности.

Библиографија

- Arnett Eric, "Norms and Nuclear Proliferation: Sweden's Lessons for Assessing Iran", *The Nonproliferation Review*, Winter 1998.
- Cole Paul, "Atomic Bombast: Nuclear Weapon Decisionmaking in Sweden, 1945-1972", *Occasional Paper*, no. 26, Henry L. Stimson Center, Washington, DC, 1996.
- Erlander Tage, *1955-1960*, Tidens Förlag, Stockholm, 1976.
- Jonter Thomas, *Sweden and the Bomb: The Swedish Plans to Acquire Nuclear Weapons: 1945-1972*, SKI Report 01:33, September 2001.
- Jonter Thomas, *The Key to Nuclear Restraint. The Swedish Plans to Acquire Nuclear Weapons During the Cold War*, Palgrave Macmillan, Stockholm, 2016.

- Meyer Stephen, *The Dynamics of Nuclear Proliferation*, University of Chicago Press, Chicago, 1984.
- Paul T. V., *Power Versus Prudence: Why Nations Forgo Nuclear Weapons*, McGill-Queen's University Press, Montreal, Canada, 2000.
- Prawitz Jan, *From Nuclear Option to Non-Nuclear Promotion: The Sweden Case*, Research Report No. 20, Swedish Institute of International Affairs, Stockholm, 1995.
- Quester George, *The Politics of Nuclear Proliferation*, Johns Hopkins University Press, Baltimore - London, 1973.
- Reiss Mitchell B., *Without the Bomb: The Politics of Nuclear Nonproliferation*, Columbia University Press, New York, 1988.
- Tannenwald Nina, *The Nuclear Taboo. The United States and the Non Use of Nuclear Weapons since 1945*, Cambridge Studies in International Relations, Cambridge, 2007.
- Van Dassen Lars, "Sweden and the Making of Nuclear Nonproliferation: From Indecision to Assertiveness", *SKI Report 98:16*, SKI, Stockholm, 1998.
- Wittner Lawrence, *Confronting the Bomb. A Short History of the World Nuclear Disarmament Movement*, Stanford University Press, Stanford, CA, 2009.
- Стојановић Богдан, „Нуклеарна пролиферација и политике ЕУ према неширењу оружја за масовно уништење у контексту односа према Индији, Пакистану, Ирану и Северној Кореји”, *Међународна политика*, бр. 1179–1180, 2020.
- Стојановић Богдан, „Преиспитивање теорије и праксе нуклеарног одвраћања”, *Национални интерес*, Институт за политичке студије, Vol. 17, бр. 2/2013.
- Стојановић Богдан, *Теорија денуклеаризације: зашто државе прекидају програме нуклеарног наоружања?*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2021.

Bogdan STOJANOVIĆ

THE NUCLEAR PROGRAM IN SWEDEN'S GLOBAL POSITIONING:
NATO, NEUTRALITY AND ANTI-NUCLEAR POSTURE

ABSTRACT

This paper investigates the effects of Sweden's nuclear weapons program in its historical global positioning. Author analyzes the causes and scope of the launched nuclear weapons program, looking at the perspective of the continuity of Swedish neutrality and military non-alignment, until the country's latest decision to join NATO. By shutting down the nuclear program, Sweden marked the path of the main promoter of global disarmament and the initiator for the elimination of all nuclear arsenals. The main hypothesis that is being proven reads: By joining NATO, Sweden would not only abandon the centuries-old tradition of neutrality, but as a member of the military alliance would lose the image of a global anti-nuclear promoter. The paper is based on realistic premises regarding the security threat when analyzing the perception of the former Soviet and today's Russian security threat. Normative approach was used to explain the abandonment of the nuclear program, noting that the security calculation overcame the strength of anti-nuclear norms in Sweden's political practice. The relationship in the triangle NATO - neutrality - anti-nuclear posture will become more and more complicated over time, and after formal membership in NATO, Sweden may face the issue of deploying nuclear weapons on its territory. The paradox lies in the fact that Sweden abandoned its nuclear program on the verge of producing its own atomic arsenal, only to accept foreign (nuclear weapons) as part of its defense strategy decades later.

Key words: Sweden, nuclear program, nuclear weapon, NATO, neutrality, anti-nuclear posture, Russia.